

Recenzja pracy doktorskiej mgr. Marka Makowskiego, „Polsko-czeski spór o Śląsk Cieszyński w relacjach polskojęzycznej prasy lokalnej w latach 1918-1921, Częstochowa 2023 – promotor dr hab. Rober Majzner, prof. UJD.

W swojej rozprawie doktorskiej mgr Marek Makowski podjął się przedstawienia z niezbadanej dotychczas perspektywy, znanego szerokiej opinii publicznej problemu – walki o przynależność Śląska Cieszyńskiego po I wojnie światowej. Nowym spojrzeniem zaproponowanym przez Autora jest przedstawienie problemu przez pryzmat publikacji ukazujących się w prasie na obszarze sporu terytorialnego. Analizie poddano treści publikowane przez lokalną prasę polskojęzyczną.

Wskazanie w tytule polskojęzyczności prasy jest tu kluczowe z uwagi na to, że językiem polskim, choć w ograniczonym stopniu posługiwała się także prasa, rzadko wspomianej w opracowaniach, skądinąd ważnej tzw. opcji śląskiej, czyli przysłowiowej „trzeciej drogi” w analizowanym sporze.

Na podkreślenie zasługuje dobra znajomość literatury przedmiotu; zamieszczona bibliografia jednoznacznie wskazuje, że Doktorant dotarł do najważniejszych pozycji naukowych odnoszących się do problematyki stanowiącej przedmiot rozprawy.

Zaproponowana w recenzowanej rozprawie doktorskiej koncepcja analizy badawczej pozwala dodatkowo ocenić przygotowanie merytoryczne Doktoranta, widoczne zarówno w części teoretycznej, jak i empirycznej pracy.

Odpowiedni dobór i wykorzystanie literatury naukowej stworzyło solidne podstawy do szczegółowego określenia kluczowych problemów badawczych (z poprawnym uporządkowaniem kwestii terminologicznych), w wyczerpujący sposób omawianych w kolejnych częściach opracowania. Jednocześnie pozytywnie oceniając umiejętność stawiania i weryfikacji hipotez badawczych można uznać, że poziom merytoryczny recenzowanej pracy nie budzi zasadniczych zastrzeżeń.

Mgr Marek Makowski w przekonujący sposób uzasadnił wybór tematu rozprawy; doceniając rangę (naukową i praktyczną) poruszanej problematyki. Należy uznać wybrany temat jako w pełni odpowiadający wymaganiom stawianym pracom doktorskim. Przeprowadzone badania oraz sformułowane na ich podstawie wnioski naukowe stanowią oryginalny i konkretny wkład Badacza w rozwój dyscypliny w Polsce.

Proponowanemu przez mgr. Marka Makowskiego ujęciu problematyki odpowiada uporządkowana struktura pracy, umożliwiająca klarowną prezentację podstawowych zagadnień i wniosków badawczych. Niemniej –w odczuciu recenzenta, z uwagi na wiodącą tematykę, słusznym byłoby umieszczenie przynajmniej w postaci podrozdziału kwestii prasy ukazującej się na terenie Księstwa Cieszyńskiego. Pewne informacje co do ich nakładu, a co za tym idzie „mocy” oddziaływania na opinię publiczną znajdujemy dopiero w IV rozdziale (s. 167). Wyodrębnienie w postaci osobnego podrozdziału umożliwiłoby łatwiejszą prezentację głównego podmiotu kreującego analizowane treści. Brakuje też ukazania specyfiki tejże prasy na tle gazet ówczesnie ukazujących się w na terenach polskich, co z kolei mogłoby posłużyć do szerszej analizy problemu, zwłaszcza w tak ważnych sprawach jak przekazywanie miejscowej ludności (zainteresowanym) decyzji zapadających w Warszawie, Pradze, czy w Paryżu. W tym też kontekście wydaje się że zasadną była by analiza źródeł (zapewne doniesień agencji telegraficznych, korespondentów) – zapewniająca informację dla lokalnego czytelnika. Brakuje także jasno wskazanej i omówionej metody badawczej wykorzystywanej przez Doktoranta przy opracowaniu materiału źródłowego. Nie zmienia to faktu, że Doktorant rzetelnie koncentruje swoje rozważania na kwestiach kluczowych, umiejętnie wprowadzając poboczne wątki tematyczne.

Odnosnie do formalnej strony pracy - jest starannie zredagowana, napisana w sposób przystępny (bez zbędnego „epatowania” żargonem naukowym); prezentacja wniosków precyzyjna, w odpowiedni sposób skorelowana z rozważaniami zawartymi w poszczególnych częściach rozprawy.

Praca składa się z pięciu rozdziałów przedstawionych w ujęciu chronologiczno-problemowym, z dodaniem, klasycznych w takim ujęciu elementów, za jakie należy uznać wstęp i zakończenie. Ujęcie to jest jak najbardziej właściwe dla tego typu pracy.

Wskazane przez Doktoranta główne cele można uznać jako prawidłowo sformułowane; pytania badawcze zostały postawione w sposób klarowny, cezura czasowa jest uzasadniona.

W otwierającym rozprawę Wstępie poprawnie określono podstawowy obszar zagadnień, przekonywująco uzasadniono wybór tematu pracy i jego znaczenie dla dyscypliny. Przedstawione zostały główne źródła materiału użytego w analizie – przede wszystkim kryteria doboru poszczególnych tytułów prasowych, gdzie oprócz zawartości merytorycznej, prostym jego kryterium była dostępność i stan zachowania poszczególnych tytułów

prasowych, co oczywiście ułatwiało bądź uniemożliwiało Autorowi dalszą analizę treści. Do tego fragmentu jedna uwaga - należało jeszcze wskazać i omówić metodę badawczą wykorzystywaną przez Doktoranta przy opracowaniu materiału źródłowego.

Pierwszy rozdział dysertacji został poświęcony wprowadzeniu Czytelnika w złożoną problematykę sporu, ukazaną poprzez skomplikowane dzieje terenów późniejszego Księstwa Cieszyńskiego, zarówno w okresie przynależności do monarchii piastowskiej, jak i późniejszym, okresie podległości m.in. Luksemburgom i Habsburgom, a także w czasie toczącego się pomiędzy Polską a Czechosłowacją sporu – czyli lat 1918-1921. To wprowadzenie *stricte* historyczne było niezbędne ponieważ większość argumentacji o prawach historycznych do tej ziemi bazowała właśnie na wydarzeniach mających miejsce w XIV-XVI wieku (zrzeczenie się praw do Śląska przez Kazimierza Wielkiego, czy choćby okresu reformacji, generalnie istotnego dla szeroko rozumianego kształtowania świadomości narodowej). Został tu także ukazany proces umacniania się świadomości narodowej Polaków na tych terenach, który miał miejsce zasadniczo w II połowie XIX wieku – przy tej okazji Autor przedstawił dość skrótowo proces tworzenia się prasy lokalnej – w odczuciu Recenzenta jak już wspomniano – zagadnienie to, jako w sumie kluczowe dla całej dysertacji doktorskiej powinno być wyodrębnione przynajmniej do osobnego podrozdziału. Zgodnie ze wskazaną cezurą czasową, zostali tu także przedstawieni główni działacze propolscy działający w tym regionie, którzy przyczynili się w dużej mierze do rozwoju polskiej świadomości narodowej. W tym rozdziale zostały także przedstawione na tle publikacji o charakterze ogólnym wydarzenia konfliktu polsko-czechosłowackiego, które w szerszej formule zostały dokładniej omówione w rozdziałach następnych *stricte* odnoszących się do poszczególnych aspektów sporu i jego obrazu prezentowanego w prasie polskojęzycznej. Można się zastanowić, czy nie byłoby zasadnym przeniesienie fragmentów tego podrozdziału do kolejnych, odpowiednich części pracy, co z kolei pozwoliłoby na uniknięcie pewnych powtórzeń które są zauważalne w treści.

Druga część pracy została poświęcona pierwszemu okresowi stosunków polsko-czechosłowackich poprzedzających właściwy konflikt. Umowną cezurą czasową rozdziału jest z jednej strony rozpad Austro-Węgier, a z drugiej rozpoczęcie przez armię czechosłowacką najazdu na polską część Śląska Cieszyńskiego. W rozdziale zostały przedstawione właściwie cztery możliwe opcje, jakie wówczas rozpatrywano w kontekście przyszłej przynależności księstwa cieszyńskiego – oprócz ukazania dwóch opcji oczywistych – polskiej i czeskiej (czechosłowackiej), na uwagę zasługuje przypomnienie i

przeanalizowanie przez Autora dwóch pozostałych możliwości branych w jakiejś mierze ówczasie pod uwagę : niemieckiej i śląskiej, które w popularnej narracji dotyczącej obszaru Śląska Cieszyńskiego nie są obecnie właściwie brane pod uwagę. Opcja niemiecka, według Autora dość istotna choćby pod względem ekonomicznym, zgłaszała plan (dość zresztą fantastyczny) przyłączenia Śląska Cieszyńskiego do nowopowstałej Austrii, względnie opowiadała się za neutralizacją tego regionu i podporządkowaniem go w jakiejś formie społeczności międzynarodowej. To stanowisko ze zrozumiałych względów nie odpowiadało a Pradze, ani Warszawie. Niosło to za sobą odpowiednie konsekwencje zauważone przez Autora – słusznie wspomniana została okoliczność dotknięcia przez późniejsze programy społeczne na tym terenie (np. reformę rolną) właśnie żywiołu niemieckiego, jako w sumie najbogatszego i posiadającego najwięcej zasobów. W odczuciu recenzenta jest to rozdział, który przy ewentualnej publikacji doktoratu mógłby zostać rozbudowany o porównanie odbioru chociażby kwestii społecznych właśnie w prasie niemieckojęzycznej.

W trzeciej części pracy Autor poddał analizie fazę zbrojną konfliktu polsko-czechosłowackiego, wskazując na fakt, że działania obliczone na podważenie wstępnej ugody polsko-czeskiej z 5 listopada 1918 r. zostały przez Pragę podjęte już niemal na drugi dzień po zawarciu tejże. Należy zwrócić uwagę na błędne(s.100) stwierdzenie Autora – wybory z roku 1919 nie były przymusowe – zabrakło tu odwołania do oryginalnego tekstu ordynacji wyborczej – być może w ten sposób sprawę przedstawiała prasa regionu – niemniej należałoby to w takim przypadku podkreślić. W dalszej części rozdziału Autor analizuje fazę zbrojną konfliktu z jej kulminacyjnym momentem, czyli bitwą pod Skoczowem i późniejszymi negocjacjami rozejmowymi. W drugim podrozdziale Autor konfrontuje i analizuje relacje prasowe dotyczące przede wszystkim tych działań strony czeskiej, które spotykały się z najbardziej żywą reakcją prasy polskiej – czyli przemocą nieodłącznie związaną z działaniami wojennymi. Zgodnie z przyjętą konwencją przez stronę polską, co zauważa Autor podkreślano, często niestety zgodnie z prawdą, zbrodnie popełnione przez armię czechosłowacką, oczywiście nie wspominając o podobnych (choć stosowanych na mniejszą skalę) działaniach własnych żołnierzy. Te z kolei miały być wyolbrzymiane przez prasę czechosłowacką. Co ciekawe i co zostało podkreślone przez Autora w zakończeniu, przerysowanie działań strony przeciwnej w czasie konfliktu i brak krytyki wobec tych działań malało wraz ze wzrostem odległości od miejsca konfliktu. Ta swoista asymetria w opisie wydarzeń towarzyszących konfliktowi polsko—czechosłowackiemu była regułą, którą można zaliczyć do rzędu zjawiska opisywanego jako „pozorną obiektywność”.

Czwarta część dysertacji została poświęcona okresowi, jaki upłynął pomiędzy zawarciem tymczasowego porozumienia kończącego *de facto* wojnę polsko-czechosłowacką a ostatecznym zakończeniem sporu, czyli przyjęciem przez Polskę w bardzo niekorzystnej sytuacji międzynarodowej wyników arbitrażu międzynarodowego. Doktorant przedstawił tu przygotowania do plebiscytu, jaki miał się odbyć na spornym terenie – siłą rzeczy prasa odgrywała tu bardzo ważną, wręcz kluczową rolę w tych działaniach. Autor przeanalizował stosunek prasy polskiej do zapowiadanego głosowania, przede wszystkim skupiając się na występującym w niej dowodzeniu bezsprzecznej polskości przeważającej części Śląska cieszyńskiego. Stronie polskiej zależało na szybkim jego przeprowadzeniu, stronie czeskiej niekoniecznie, co słusznie wskazuje autor – było to pochodną sytuacji politycznej i gospodarczej obydwu zainteresowanych państw. Niestety idea szybkiego plebiscytu w końcu upadła i obydwie strony musiały próbować wykuć porozumienie w rozmowach wzajemnych, co z kolei nie było sprawą łatwą. Autor słusznie zwrócił tu uwagę na odejście przez stronę czechosłowacką od wilsonowskiej zasady samostanowienia narodów (Praga zdawała sobie sprawę że plebiscyt by przegrała), na rzecz forsowania tezy mówiącej o samowystarczalności narodu – wskazując na ważne interesy natury gospodarczej i strategicznej, co oczywiście znajdowało odzwierciedlenie w głosach prasy. Ważną konstatacją Autora jest też zauważenie wymownego zjawiska, że wraz z przedłużaniem się stanu niepewności co do finalnego załatwienia sporu, do głosu zaczęły dochodzić w coraz większym stopniu argumenty, które można określić jako „zdroworozsądkowe”. Ludność niezależnie od własnej identyfikacji narodowej zaczęła bowiem wykazywać preferencje, które doprowadziłyby w ich mniemaniu do szybszego zakończenia konfliktu w imię ich stabilności życiowej i gospodarczej. Prowadzona akcja plebiscytowa zarówno w gazetach polskojęzycznych, jak i innych jest wdzięcznym tematem do analizy, zwłaszcza z uwagi na prowadzoną bardzo obficie propagandę negatywną, mającą zniechęcić do wsparcia strony przeciwnej. Dzięki analizie Autora Czytelnik może wyczerpująco zorientować się co do skali i zakresu negatywnych stereotypów, jakimi podówczas postrzegano wzajemnie Polaków i Czechów. Dodatkowym aspektem, na który zwrócił uwagę Autor, było faworyzowanie przez MKP strony czeskiej. Podobnie negatywne reakcje zostały odnotowane przez Autora po samym arbitrażu w sprawie dalszej przynależności Cieszyna i okolic.

W ostatniej, finalnej części pracy, Autor kontynuując rozważania z poprzedniego rozdziału, prezentuje reakcje prasy na samo rozstrzygnięcie sporu i jego aplikację, ale także co ważne, przedstawia poszukiwania winnych ostatecznie niekorzystnego rozstrzygnięcia dla

Polski. Jako głównego sprawcę tych decyzji oczywiście wskazywano „tradycyjnie” MKP, czyli organ międzynarodowy; niemniej jednak często oskarżano o poważne błędy także rząd polski i Radę Narodową Księstwa Cieszyńskiego. Ważnym ustaleniem Autora jest zaznaczenie, że do jasnego czarno (Czesi)-białego (Polska) rozgraniczenia dodawano także czynnik niemiecki, który uznano per saldo za antypolski i finalnie sprzyjający Czechosłowacji.. Autor analizując dalsze wzajemne kontakty podkreślił trwale negatywny stosunek prasy śląskiej do aspektów normalizacji stosunków z Czechosłowacją, co finalnie, właśnie przy udziale prasy doprowadziło do braku ratyfikacji układu polsko-czechosłowackiego przez polski parlament.

Główne wątki pracy z dużym znanstwem tematyki podsumowano w rzeczowo napisanym *Zakończeniu*. Mgr Marek Makowski, wykorzystując wyniki swoich badań, podsumował i określił wpływ prasy polskojęzycznej na kształtowanie postaw politycznych ludności polskiej zamieszkującej Śląsk Cieszyński. Odniósł się tu także do przyjętych hipotez badawczych.

Konkludując, należy uznać wybór tematu za w pełni odpowiedni dla rozprawy doktorskiej. Doktorant naukowo poprawnie i wyczerpująco przedstawił podstawowe zagadnienia związane z badaną problematyką. Na wysoką ocenę zasługuje umiejętność analizy omawianych zjawisk, jednoznacznie świadczące o dobrym warsztacie naukowo-badawczym Doktoranta.

W przedstawionym tekście rozprawy znajdują się pewne nieścisłości, np. określenie Wilhelma II cesarzem Prus (s.24). Występują także pomniejsze literówki, które jednak nie obniżają wartości pracy.

Doceniając naukową wagę i jakość rozważań zawartych w niniejszej pracy stwierdzam, że recenzowana rozprawa Pana mgr. Marka Makowskiego spełnia wymagania formalne i merytoryczne stawiane pracom doktorskim określone w art. 13, ust. 1 ustawy z dnia 14.03.2003 r. o stopniach naukowych i tytułach naukowych oraz o stopniach i tytułach w zakresie sztuki (Dz.U. Nr 65, poz. 595) oraz ustawę Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce z 20 lipca 2018 r.(z późniejszymi zmianami). Jednocześnie wnoszę o dopuszczenie Pana mgr. Marka Makowskiego do dalszych etapów przewodu doktorskiego.

prof. dr hab. Tadeusz Dubicki

